

**INFOBLAD
2008/3**

**ANTWERPSE VERENIGING VOOR
BOUWHISTORIE EN GESCHIEDENIS**

Bestuur van de Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis

vzw opgericht in 1963

tot juni 2007 Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek

- Zetel:** Gerarduslei 35, 2180 Ekeren
- Voorzitter:** Eugène Warmenbol, Van Elewycckstraat 36, 1050 Brussel
02 640 81 48 - ewarmenb@ulb.ac.be
- Secretaris:** Marc Hendrickx, Kipdorp 37/21, 2000 Antwerpen
03 237 63 63 - marc.hendrickx@avbg.be
- Leden:** Stefaan Grieten, Gratiekapelstraat 24, 2000 Antwerpen
0497 452 802 - stefaan.grieten@avbg.be
Anne-Mie Havermans, Gerarduslei 35, 2180 Ekeren
03 665 02 19 - annemie.havermans@avbg.be
Petra Maclot, Korte Brilstraat 7, 2000 Antwerpen
03 234 20 99 - petra.maclot@avbg.be
Wim Strecker, Prinsesstraat 21 bus 2, 2000 Antwerpen
03 232 96 63 - 0475 847 622

LIDGELD: € 20 per jaar – Rekeningnummer 320-0740973-60

Leden ontvangen per jaar tweemaal het BULLETIN en viermaal het INFOBLAD. Zij hebben toegang tot alle activiteiten, rondleidingen en voordrachten. Deze worden steeds aangekondigd in het Infoblad.

Website: www.avbg.be/
Webmaster: tim.bisschops@avbg.be

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toelating van de uitgever.

Lay-out: Wim Strecker, Antwerpen

Verantwoordelijke uitgever: Marc Hendrickx; Kipdorp 37/21, 2000 Antwerpen.

UITNODIGING

De Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis is verheugd haar leden uit te nodigen voor een exclusief bezoek aan een bijzonder monument:

op zaterdag 13 september 2008 van 14 tot 18 uur
openen Lou Jansen en Anita Evenepoel na een kwarteeuw restauratiewerken
uitzonderlijk de deuren van hun charmante en interessante pand

Doesborch

op de hoek van de Zirkstraat en de Hofstraat

In dit merkwaardige hoekpand voerde uw Vereniging in de jaren 1980 archeologisch en bouwhistorisch onderzoek uit en ook recent nog, tijdens de afwerkingsfase van het interieur, werd druk van gedachten gewisseld met eigenaar-architect Lou Jansen. Het ontwerpproces begon inderdaad eigenlijk al een kwarteeuw geleden en met de jaren evolueerden en rijpten de inzichten omtrent de aanpak. Het resultaat van deze bedachtzame benadering is een boeiend stuk architectuur, waarin het historische gegeven van een inventieve typologie uit de 16de eeuw en een modernisering uit de vroege 19de eeuw behouden bleef en aan de hedendaagse vereisten werd aangepast door de aanvulling met elementen in een verfijnde, hedendaagse vormgeving. Ongetwijfeld leidt bouwhistorisch onderzoek hierbij tot inzichten, maar om daarmee iets te doen zijn begrip, inleving, respect voor het resultaat van 500 jaar bouwevolutie nodig, en vooral ontwerptalent en devotie. Wij hopen dat deze verfrissende kijk u zal verrassen en inspireren.

Als neerslag van een vruchtbare samenwerking tussen bouwhistorisch onderzoek en hedendaags ontwerp is het Bulletin van de AVBG opgevat als themanummer over de bouwgeschiedenis en restauratievisie van Doesborch als 16de-eeuws winkelwoonhuis. (P. M.)

*Doesborch,
Zirkstraat 28,
hoek Hofstraat
Foto Lou Jansen
augustus 2008*

Foto Wim Strecker, 2007-08-17

De bijzonder brede interpretatie van het begrip Monumentenzorg aan de Grote Markt

Antwerpen heet een gezellige en stemmige stad te zijn, en de Antwerpse Grote Markt een prachtige site vol gerestaureerde middeleeuwse panden, die iedereen komt bekijken om er vlug-vlug gretig foto's van te trekken, en die enkel nauwkeuriger bekeken worden tijdens de verhaaltjes van stadsgidsen of een rally-van-de-Gazet, die een mooie achtergrond vormen tijdens een *terraskie*.

Weet dat publiek veel over dit decor, waarvan de restauraties eigenlijk stuk voor stuk één groot verhaal zijn van aanvankelijk welgemeend maar onwetenschappelijke restauraties door zij het ongetwijfeld begaafde 19de-eeuwse architecten? Kan het dat publiek iets schelen, dat vandaag nog steeds met dat historisch patrimonium geknoeid wordt, maar nu met zoveel minder inspiratie? Nochtans bestaat nu wél de kennis over de bouwhistorische onderzoeksmethoden en restauratietechnieken. Nochtans is dat ondertussen zoveel schaarser geworden patrimonium zozeggend wettelijk beschermd en staan diensten Monumentenzorg van de Vlaamse en stedelijke overheid garant voor de respectvolle behandeling ervan. Nochtans zijn mensen zoveel beter geïnformeerd, en zoveel mondiger dan vroeger... Spijts alles verliest de Antwerpse Grote Markt gestaag aan historische kwaliteit en integerheid.

Maar waarom zou het publiek argwanend zijn? Over zijn patrimonium verspreidt 't Stadhuis immers enkel goed-nieuws-shows, simpelweg omdat het zélf niet beter weet en domweg gelooft wat het wijsgemaakt wordt, of beter: wat het wil horen, want de monumentenzorg is altijd een afdeling geweest, die enkel diende om positief mee uit te pakken in komkommertijd en als gelegenheid voor lintjesknipperij. Dat het beleid archeologie en monumentenzorg slechts als een pro forma kwestie beschouwt bewijst trouwens de manier waarop met die diensten wordt gezeuld wat huisvesting betreft en hoe het eigen patrimonium verwaarloosd en mismeeesterd wordt.

Dat een stad als Antwerpen zijn eigen Grote Markt respectloos laat verkommen door leegstand en verbalemondigheid door onoordeelkundige, zogenaamde 'restauraties', zegt veel over de mentaliteit van de sinjoren tegenover hun patrimonium in het algemeen. Antwerpen is van 'A', en iedereen houdt zo van zijn stad. Maar wie komt er ooit voor op straat? Zelfs de aangekondigde plannen voor de totaal misprijzende behandeling van het Steen, bij uitstek hét monument dat het oudste stadshart vertegenwoordigt als centrum van het burchtgebied waar alles begon, stuiten niet op publiek verzet. Mensen krijgen de stad die ze verdienen, zo lijkt het wel, Lange Wapper en al.

Eigenlijk is de geschiedenis van de bebouwing omheen de Antwerpse Grote Markt

nooit onderzocht. Hoewel sinds het lijvige boek van historicus Gustaaf Asaert ¹ in 2005 over de activiteit in de gebouwen en over de vele eigenaars en de bewoners tijdens de afgelopen vijfhonderd jaar nu een vooral sociaal-economische basis gelegd is, blijft de kennis over de gebouwen zelf nog steeds miniem. Asaerts boek mag dan zeer terecht met veel poeha gepresenteerd zijn op de schoonverdieping van het stadhuis, en in het Stadsarchief en alle boekhandels te koop liggen, over de Grote Markt zélf als materieel relict van die geschiedenis liggen het stadsbestuur en de meeste van zijn kiezers uiteraard niet wakker. De gebouwen dienen toch maar als achtergrond voor volkse evenementen. Als toeristen, dagjesmensen en sinjoren maar tevreden naar huis gaan, de *bollekes* maar vlot door de keel lopen.

Toen de Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek aan het einde van de jaren 1970 haar belangstellingsfeer verlegde naar stadsarcheologie in brede zin, wijdde ze een *Bulletin* aan het eerste onderzoeksobject aan de Grote Markt: huis *Rodenborch*. In 1978 werd de middeleeuwse kelderconstructie belicht in een artikel over Antwerpse kelders ². De geplande restauratie van dit beschermd monument gaf een groep studenten Monumentenzorg de kans voor een boeiende bouwhistorische studie ³, dankzij de inzet van hun professor, architect en kunsthistoricus Victor Blommaert, die ijverde voor een respectvolle bestemming van dit bijzonder interessante pand ⁴. Hij was de medeoprichter van de studiefaculteit Monumentenzorg en samen met AVBG-voorzitter Peter van der Wee een drijvende kracht achter de vernieuwende onderzoeksrichting van de Vereniging. Zo werden de resultaten van dit bouwhistorisch onderzoek in het *Bulletin* gepubliceerd, een monografie die nog steeds basismateriaal is voor de kennis van de Antwerpse bouwkunstgeschiedenis in brede zin en eigenlijk de eerste en enige studie blijft van een pand aan de Grote Markt. Tegelijk greep ook AVBG-lid Robrecht Adriaenssens de kans meteen de hele geschiedenis uit de doeken te doen in een artikel over de steengroevemerken die hij op de arduinen onderdelen van de gevel had aangetroffen ⁵.

Wat bij de bouwhistorische studie van *Rodenborch* evenwel meteen opvalt, is wel de totale desinteresse voor alles wat afwerking betreft, zowel van de gevels als

---

1 G. ASAERT, *Honderd huizen aan de Grote Markt van Antwerpen. Vijf eeuwen bewoningsgeschiedenis*, Waanders, Zwolle, 2005, 448 p.

2 F. BRENDERS, 'Over Antwerpse kelders', *Bulletin Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek*, 1978/4, p. 11-12.

3 SAA, PK 3519: D. TILLEMANS & ALII, *Studie huis Rodenborgh. Historische studie & plans*, onuitgegeven studie 1ste jaar Postgraduaat Monumentenzorg, Nationaal Hoger Instituut voor Bouwkunst en Stedebouw Antwerpen, Antwerpen, 1981. Deze studie werd gepubliceerd als C. VANDER HENST & ALII, 'Het huis Rodenborgh', *Bulletin Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek*, 1981/7-10, p. 61-93.

4 V. BLOMMAERT, 'Het huis Rodenborch', *Bulletin Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek*, 1981/1-2, p. 18-19.

5 R. ADRIAENSSENS, 'Op zoek naar de oudste sporen van het huis "Rodenborch"', *Antwerpen*, 3 (1981), p. 146-154.

van de binnenruimte. Ondanks het statuut van beschermd monument waren alle muren en gevels zonder enig onderzoek ontleisterd en gereinigd, waarmee een ongemeen grote schat aan gegevens volledig ongedocumenteerd verloren was gegaan. Opdrachthoudende architect Guido Derks, docent aan de postgraduaatafdeling Monumentenzorg, stond bekend voor zijn indrukwekkend palmares inzake restauraties, met als voornaamste werk de Antwerpse kathedraal. Onder zijn leiding was deze reeds voor de helft ontleisterd – op de gewelfschilderingen in de zijbeuken na, die momenteel deskundig gerestaureerd worden –, toen grondig materiaaltechnisch onderzoek (1988-1989) op de andere helft bewees dat het gebouw oorspronkelijk eigenlijk volledig polychroom beschilderd was. In het restauratiebedrijf gold volledige ontleistering destijds immers zonder meer als regel en dat is erg betreurenswaardig, en vooral beschamend, omdat de toen toch wel al verspreid rakende kennis over historische afwerkingstradities compleet genegeerd werd. Daarom is het eens zo onvoorstelbaar hoe vandaag, na een kwarteeuw méér aan wetenschappelijke kennis daaromtrent en de algemene verspreiding ervan, zelfs bij overheidsdiensten het besef nog steeds niet blijkt te zijn doorgedrongen dat afwerkingslagen evenzeer tot de waarde van het gebouw behoren, desgevallend evenzeer beschermd zijn, evenzeer dienen te worden onderzocht, geëvalueerd en deskundig behandeld. Ook het bijzondere belang van afwerkingslagen als indicatoren bij het bouwhistorisch onderzoek wordt zelfs bij de Masteropleidingen Monumentenzorg nog steeds niet systematisch onder de aandacht gebracht, wellicht wegens te subtiel of te tijdrovend. Het is dan ook te merken aan de werkmethode van de nieuwe generatie die zich gediplomeerde bouwhistorici mogen noemen: de weinige onder hen die de moeite doen het gebouw zelf nader te bekijken laten overall grote gaten en ontleisterde muren achter, tegenwoordig een eervolle en ingeburgerde discipline die 'muurarcheologie' heet.

Destijds genoot *Huis Rodenborch* eigenlijk vooral aandacht omwille van zijn prachtige barokke gevel, middeleeuwse kelders en een machtig dakspant met belvédère en bovendien kon het bogen op het statuut van wettelijk beschermd monument. Niemand protesteerde enkele jaren later tegen de volledige sloping van het nr. 29 schuin er tegenover, achter een vernegentiende-eeuwste gevel nochtans het middeleeuwse pand *Blyenborch*. Enkel de Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek heeft zich destijds ontfermd over het documenteren van deze afbraakwerk, waar prospectie naast een 18de-eeuwse balkdecoratie en een 16de-eeuwse wandschildering de tot nog toe enige muurstijl van een middeleeuwse korbeelconstructie opleverde⁶. Laat staan dat iemand zich zou hebben uitgelaten over de complete ontverving en ontleistering van talrijke interieurs van commerciële ruimten, om te zwijgen van de bovenverdiepingen van vele

---

6 P. MACLOT, *Nota's Blydenborch, Grote Markt 29*, onuitgegeven nota's, Antwerpen, 1985.

andere panden!

Enkele keren was de Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis er net op tijd bij om nog het één en ander te documenteren, door vrij driest binnen te lopen tijdens renovaties, waarvan de meedogenloze aanpak aangekondigd was door de inhoud van de containers voor de deur en de stofwolken uit de ramen. In de meeste gevallen blijven deze vlug bij elkaar geschooide bouwhistorische sprokels de enige documentatie over het gebouw alvorens het compleet en voorgoed ontdaan wordt van elke oorspronkelijkheid.

Zo werd in diezelfde periode ook geprospecteerd in het pand nr. 48, *de Grootte Wolvinne*, waar onder meer renaissance en barokke wandschilderingen werden genoteerd, die ondertussen 'verwijderd' of 'vervangen' zijn⁷. Een andere keer zorgde een telefoontje aan het Vleeshuis eind 1985 voor de toegang tot het nr. 34, het kleine pandje *den Volaerd*, later *den Keyser*, waarin op de voormalige insteekverdieping prachtige figuratieve, renaissance muurschilderingen van hoog artistiek en technisch niveau konden vrijgelegd worden⁸ en deskundig en volledig kosteloos behandeld door de Vlaamse overheid⁹. De manier waarop dit zeldzame, waardevolle kleinood ondertussen moest overleven als interieur van een steeds wisselende uitbating als café is daarom des te wraakroepender.

Dit gevoel overvalt ook wie de bovenverdieping van het nr. 24 betreedt, het bekende *Café Noord*, ooit *tGulden Schaep*, en daar moet aanzien, hoe op de eerste verdieping een al even kwaliteitsvolle renaissance wandschildering er achter een plexi plaat compleet opgaat tussen de kitsch van een protserige interieurinrichting. Deze merkwaardige interieurdecoratie werd ontdekt in 1991 tijdens de renovatie van de zaak, toen van de beide kamers op de verdieping eerst de al even zeldzame wandbekleding uit de jaren 1730 was gesloopt, die bij de modernisering onder architect Jan Pieter van Bourscheit de Jonge was uitgevoerd. Deze bestond uit een behang in doek, volledig beschilderd met in de ene kamer een groot floraal schabloonmotief in overwegend zeegroene tinten en in de andere kamer bloemen geschilderd tegen een helgele grond. Hiervan bleven slechts twee schamele lapjes over, de rest van de nachtans volledig bewaarde wandbespanning werd door het raam in de container gegooid en naar de stortplaats afgevoerd¹⁰

---

7 P. MACLOT, *Nota's Grootte Wolvinne, Grote Markt 48*, onuitgegeven nota's, Antwerpen, 1985.

8 P. MACLOT, 'Figuratieve muurschilderingen uit de renaissance ontdekt in 'Den Keyser' (modo 'Den Volaerd') Grote Markt 36', *Bulletin Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek*, 1987/3, p. 43-52.

9 M. BUYLE, 'Vondst van muurschilderingen', *Monumenten en Landschappen*, 1986/4, p. VI-VII; M. BUYLE, 'De kleurige afwerking van het renaissance interieur te Antwerpen (16de eeuw). Enkele beschouwingen bij recente en minder recente vondsten', *Berichten en Rapporten over het Antwerps Bodemonderzoek en Monumentenzorg*, dl. 2, Antwerpen, 1998, p. 81 en afb. p. 82.

10 P. MACLOT, 'Omtrent bouwevoluitie, renaissance wandschilderingen en rocaille behangzels van *Café Noord* aan de Antwerpse Grote Markt', (Themanummer) *Bulletin Antwerpse Vereniging voor Bodem- & Grotonderzoek*, 1996/1-2, p.1-49.

Zoveel jaren later en zoveel ervaring en kennis rijker in 2008 is het wéér zover: afgelopen maanden is Grote Markt nr. 42 het tafereel van een meedogenloze ontleisteringscampagne, en misschien nog wel wat méér dat *en stoemmelings* gebeurd is. Toen de stedelijke dienst voor Monumentenzorg er op inspectie kwam, was het gebouw al tot een *casco* herleid, zodat een Cultureel, Historisch en Esthetisch Rapport hiervoor niet meer zinnig geoordeeld werd. Achteraf blijkt dat een erg spijtige vergissing te zijn geweest: zelfs in de uitgekleden staat waarin het pand zich toen al bevond, had een dergelijk rapport, indien weliswaar degelijk gemaakt, tal van bouwhistorisch belangrijke elementen kunnen documenteren, zoals onder meer bewarenswaardige 16de-eeuwse balkbeschilderingen, fraai gepolychromeerde balkconsoles en renaissance wandschilderingen. Hoewel de architect tijdens de inspectie gewezen is op het belang ervan is ook wat nog overbleef aan oorspronkelijke pleisterlagen en beschilderingen nadien nog weggehakt. Een deskundig rapport had wellicht iets méér verplichting afgedwongen. Bij dit verhaal zou elk rechtgeaard monumentenzorger zich ter stond misselijk moeten voelen en opstandig. Maar hebben die van 'A' er last van?

En waarom kàn dit dan allemaal zomaar?

Wat betreft inspraak bij de vergunning van bouwaanvragen zou de dienst Monumentenzorg naar verluidt blijkbaar vastzitten aan de officiële inventarissen die in de jaren 1970 door de Vlaamse overheid zijn opgesteld en gepubliceerd, algemeen bekend onder de eigenaardige titel *Bouwen door de eeuwen heen*. Deze behandelt de Antwerpse binnenstad in drie boekdelen, en wordt als een soort Bijbel gehanteerd bij de evaluatie van panden. Maar – met alle respect voor dat werk – het behandelt nagenoeg enkel de straatgevels en dan alleen nog maar de exemplaren met trapgeveltjes of versieringen, het houdt geen rekening met de binnenstructuur en is op zijn minst gezegd aan herziening toe, om niet te zeggen wetenschappelijk verouderd. Een pand als Grote Markt nr. 42 staat er zelfs niet in vermeld als op zichzelf staand lemma, net zomin trouwens als het links aanpalende nr. 44 ¹¹. Maar ook historisch overduidelijk bijzonder belangrijke panden als een nr. 50 worden op één hoop bij elkaar gegooid. Interessant is wel de bemerking over de reeks 'overschotpanden' nrs. 31, 33, 42, 50, 54, 56, 58: *Eenvoudige gepleisterde of gecementeerde lijstgevels met rechthoekige vensters. XIX-verbouwingen van oudere kernen... Men is zinnens deze gevels wederop te bouwen of te restaureren in het kader van de betrachting aan het Antwerps forum een afglans van zijn vroegere luister terug te geven, zoals dit voor het overgrote deel van de gevels reeds gebeurd is...* ¹²

---

11 S. VAN AERSCHOT (o.l.v.), *Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur/ deel 3na. Stad Antwerpen*, Gent, 1976, p. 69.

12 VAN AERSCHOT (1976), p. 72.

Wegens zijn duidelijk geringe diepgang kan deze Bijbel vandaag onmogelijk nog als leidraad dienen bij de ernstige evaluatie van de bouwaanvragen aan panden in de binnenstad, en zeker niet wat de bebouwing aan de Grote Markt betreft. Het wordt dringend tijd dat de stedelijke dienst Monumentenzorg er bij het bestuur op aandringt haar ruimere bevoegdheid en middelen toe te kennen om een degelijk beleid te kunnen voeren inzake de deskundige beoordeling van het resterende patrimonium. Maar wanneer zal dat eindelijk doordringen?

En dan gaat het om de gebouwen die geen wettelijke bescherming genieten. Het pand *den Kemel*, Grote Markt nr. 27, een middeleeuwse constructie achter een fraaie neogevel uit 1900 n.o.v. Alexis Van Mechelen, en sinds maanden de werf met reusachtige kraan aan de overkant, is zogezegd wél een wettelijk beschermd monument, dat normaal gesproken met het grootste respect en met omzichtigheid behandeld dient te worden. Maar wat blijkt? Behalve een brochure over de meest opvallende fasen uit de bouwgeschiedenis¹³, en een dendrochronologisch onderzoek¹⁴ is ter voorbereiding van deze grootscheepse restauratie voor zover bekend geen enkel bouwarcheologisch of materiaaltechnisch onderzoek uitgevoerd. Aanvankelijk beloofde dit een modelrestauratie te worden. Tot plots een nieuwe architect zich aandiende, die geen bouwhistoricus van doen had en het zelf allemaal beter wist, aangezien hij het pand in kwestie in de jaren 1980 al eens grondig had aangepakt. De bevoegde overheid eiste trouwens geen onderzoek, ook al geldt de wettelijke verplichting het restauratiedossier te argumenteren door een degelijk bouwhistorisch rapport. De interne wijzigingen hadden namelijk geen invloed op het beschermde gedeelte, zo oordeelde de toenmalige bevoegde inspecteur. Een op zijn minst gezegd verdacht lakse houding voor iemand, die monumenten dient te vrijwaren van mismeestering en aan het eind van zijn loopbaan bepaald niet het excuus van naïveteit kan aanvoeren. Door principieel enkel een uitspraak te doen met betrekking tot de in 1976 beschermde gevel speelde het strikt naleven van de wet in dit geval immers perfect in de kaart van de partij die vrij spel wou met de niet beschermde middeleeuwse 'rest' van het monument. Van monumentenzorgers, ook en misschien vooral van doorwinterde ambtenaren van de Vlaamse Gemeenschap, de provincie en de stad mag integriteit verwacht worden en bezorgdheid. Ambtenaren zijn aangesteld en betaald om onze monumenten te beschermen, om ervoor te pleiten ze zacht en met eerbied te behandelen, zélf al zijn ze door omstandigheden niet of slechts gedeeltelijk beschermd. Die selectieve beschermingen zijn trouwens erg misleidend en totaal in tegenspraak met een gezonde monumentenzorg: constructie en afwerking staan niet los van de gevel. Het is hoog

---

13 P. MACLOT, *Den Kemel, Grote Markt 27 Antwerpen*, Berchem-Antwerpen, 2006, 17 pagina's.

14 In 2006 uitgevoerd door J. Eeckhout, die ons per e-mail het verslag van zijn onderzoek communiceerde.

tijd dat de bevoegde minister de 'oude beschermingen' grondig laat herzien. Ook bij de stad was de bouwaanvraag vrijwel onmiddellijk vergund, alsof dat voor ingrijpende werken aan een dergelijk pand minder tijd vroeg dan voor een routineklus in eender welk onhistorisch huisje van niets. Dit kan allemaal als de bouwheer *iemand kent op het stadhuis*, zo werd openlijk gebluft. Het ging hier om een prestigeproject op de Grote Markt, en daarvoor konden de betrokken schepenen en administraties wel wat moeite doen.

Maar moeite doen voor geschiedenis kon er niet van af en het is maar de vraag, wat daar achter die schermen ondertussen allemaal gebeurd is. Zijn de middel-eeuwse keldergewelven en constructiemuren doorbroken voor de liftschacht? Zijn de pleisterlagen met hun eventuele decoratieve beschilderingen zonder onderzoek weggehakt? Worden de 17de-eeuwse balkbeschilderingen in het voorhuis deskundig gerestaureerd? Bestaat de met renaissance motieven beschilderde balkenlaag in het achterhuis nog wel? En wie ontfermt zich op tijd over het archeologische bodemarchief bij de nodige graafwerken? De stedelijke dienst voor Monumentenzorg van net om de hoek weet alvast van niets, ook al gaat het om een grote en langdurige werf op de Grote Markt, waar duchtig gebroken en afgevoerd wordt.

We zullen er pas opnieuw wat van horen als de plaatselijke gazetten en TV-zender de inhuldigingstoespraken van de 'bevoegde schepenen' van cultuur, monumentenzorg en toerisme en aanverwanten verslagen en de wereld met fraaie plaatjes en vele voldane gezichten uitbazuinen hoeveel moeite de stad Antwerpen doet voor zijn bouwkundig patrimonium. Het is pas fijn als er bubbels zijn.

Wat kan de historiciteit van de Grote Markt 'A' trouwens schelen?

PETRA MACLOT

Op prospectie in wat rest van Den Gulden Treft, Grote Markt nr. 42: renaissance plafonddecoraties en middeleeuwse schemuren met het buurpand Rodenborch

De werf van het pand Grote Markt nr. 42 was van het soort, dat bij de eerste aanblik het gevoel geeft dat hier alles al lang geleden verknoeid is, en dat in deze chaos misschien slecht nog details te sprokkelen vallen, die enkel het handjevol *die-hard*s in de bouwhistorie tot een moment van extase kunnen voeren. - Uiteraard is het ook voor dat soort van *freaks* plezieriger een pand te bezoeken, waarvan het resultaat na restauratie belooft bevredigend te zijn. - Maar het idee dat een onaantrekkelijk gebouw misschien toch nog interessant kan worden, geeft elke keer een extra-opgewonden gevoel van anticipatie. En haast altijd loont het de moeite

*De midden-negentiende-eeuwse voorgevel van het voorhuis
en de achtergevel van het achterhuis uit 1935 - Foto's Petra Maclot, 2008*

alles nader bekijken, zoals een uitvoerige bijdrage in het binnenkort te verschijnen *Bulletin* uitvoerig zal blijken.

Het pand werd gedocumenteerd tijdens vijf bezoeken ¹, dit dankzij de werfleiding en de vaklieden, die zich uiterst behulpzaam toonden en de onbereikbaar geworden bovenverdiepingen met ladders en goederenliften toegankelijk maakten.

In en achter de sobere en lang verwaarloosde, midden-19de-eeuwse lijstgevel en pladak zit een 16de-eeuwse constructie van een ooit getrapgeveld voorhuis, waarvan de open binnenkoer en het achterhuis dat ooit op de rui uitgaf in 1935 op de onderkeldering na volledig vervangen zijn. Bij die verbouwing is ook de achtergevel van het voorhuis gesloopt. Op zich is dat voor de Antwerpse binnenstad uiteraard geen zeldzaamheid, ware het niet dat het opgetrokken is tegen het veel oudere pand *Rodenborch*: de scheimuur vertoont dan ook een schat aan bouwarcheologische gegevens over de zijgevel van dit bijzondere gebouw. De recente ontleistering heeft dan wel als voordeel dat de vroegere raamopeningen duidelijk zichtbaar worden de bijbehorende afwerking van deze voormalige zijgevel, die tot voor kort duidelijk nog bewaard was, is daarmee spijtig genoeg onherroepelijk verloren gegaan zonder dat daarvan ook maar het minste gedocumenteerd is kunnen worden. Hoewel deze werfbezoeken volledig onvoorzien waren en het onderzoek tijdrovend, leek het onverantwoord de kans te laten liggen en te riskeren dat uiteindelijk niemand zich over deze bouwhistorische schat zou blijken te hebben ontfermd. Daarom werden de scheimuren voor zover de tijd en omstandigheden toelieten volledig gedocumenteerd via foto en opmeting.

Het huidige voorhuis is een midden-16de-eeuwse constructie, met een hoge commerciële benedenruimte waarin destijds een insteekverdieping zat. In de balkenlaag boven die insteek is enkel het spreidseel bewaard, een element dat alvast getuigt van een verzorgde interieurafwerking. De hele eerste verdieping lijkt een representatieve functie te hebben gehad. De twee rijkelijk gebeeldhouwde balkconsoles vertonen het merk van de eigenaar-bewoner, wiens identiteit zelfs geïdentificeerd kon worden ², wat meteen een geheel nieuw aspect aan het licht brengt over het fenomeen van eigendomsmerken op voorwerpen en documenten. Niet alleen qua vormgeving zijn het uitzonderlijke stukken: de vrijlegging van een gedeelte van de intrigerende sculptuur bracht bovendien de perfect bewaarde, al even kwaliteitsvolle oorspronkelijke polychromie aan het licht van vergulde letters tegen een vermiljoenrode grond. De balkenlaag is ontverfd maar op het witgekleurde spreidseel

---

1 Dankzij de morele bijstand van secretaris Marc Hendrickx, gedroomde sparringpartner op een dergelijke plek, kon ondergetekende de nodige beheersing vinden om de documentering van dit slagveld in alle koelbloedigheid te volindigen.

2 Hierover bereidt Marc Hendrickx een afzonderlijke bijdrage voor.

Boven: De desolate aanblik van het tot casco herleide, uitgekleden pand met talrijke bouwsporen

Links: Polychromie van rood en goud op de gesculpteerde balkconsoles met eigendomsmerk

Foto's Petra Maclot, 2008

Renaissance balkbeschilderingen van zwarte arabesken op witte grond

De fraaie gietijzeren balustrade uit 1886 wacht op herplaatsing - Foto's Petra Maclot, juli 2008

is het fijn in zwart uitgeschilderde arabeskenmotief duidelijk bewaard. Het enige bewaarde fragment aan beschilderde bepleistering was in het vooruitzicht van materiaaltechnisch onderzoek enkel fotografisch gedocumenteerd, toen het een dag later plots verdwenen bleek: de post-mortem ontleding van de foto maakte duidelijk dat de reeds zichtbare stukjes van de onderliggende verflaag behoorden tot een polychrome wandschildering met architecturale elementen, onmiskenbaar in renaissance stijl.

Van het voormalige achterhuis konden de balklagen en vloerpassen en ook de dakhelling gereconstrueerd worden via de bouwarcheologische sporen in de scheimuren.

Van de midden-19de-eeuwse verbouwing was alles al gesloopt, en dit vermoedelijk al enkele jaren geleden. Toch wijst alles erop dat de grote kaalslag pas afgelopen maanden moet aangericht zijn, vooral wat de ontpleistering betreft, die duidelijk met pneumatische hamers is uitgevoerd, wat het baksteenoppervlak ernstig beschadigt. Dit is bijzonder spijtig omdat er in de zeer forse rechter scheimuur nog massieve oppervlakken aan middeleeuws metselwerk zichtbaar waren, bestaand uit zogenaamde kloostermoppen, baksteen van bijzonder groot formaat, met zeer dikke voegen. Bovendien werd in deze muurvlakken hier en daar een stuk uitgefreesd voor overigens onnodige verstevigingsstaven. Het is maar te hopen dat hierna enkel nog voorzetwanden geplaatst zijn, en dat over deze hoogst interessante muren en al hun significante sporen geen moderne, haast niet meer te verwijderen harde pleister is aangebracht.

Vele bewonderaars van de gildenuizen aan de Grote Markt vinden de sobere, strakgepleisterde en witgeschilderde lijstgevel wellicht bijna storend saai, zeker naast een buurpand als *Rodenborch*. Toch kan ook een vroeg-19de-eeuwse gevel als deze schitteren in zijn strakheid, als hij maar op de juiste manier verzorgd wordt door aangepast schilderwerk van het schrijnwerk van ramen en kornis, van gevelparement en ijzerwerk. In dit geval is het belangrijk dat het in 1886 toegevoegde balkon gerestaureerd wordt, door herplaatsing van de tijdelijk verwijderde, fraaie gietijzeren balustrade.

Ondertussen is het archivalische en iconografische onderzoek afgerond, en zijn de gegevens daarvan getoetst aan de bouwarcheologische notities, waardoor de bouwchronologie gereconstrueerd kon worden. Het verslag daarvan wordt gepubliceerd in het volgende *Bulletin* van de AVBG. Moge het aanleiding geven tot voorafgaandelijk georganiseerd, deskundig bouwarcheologisch en bouwarchivalisch onderzoek, zo vlug zich de kans nog eens aandient bij de verbouwing van één van de intrigerende panden aan de Antwerpse Grote Markt...

Schuttershofstraat 4: de banalisering van een monument

De aantasting van onze monumenten neemt niet altijd spectaculaire vormen aan. Elke week is er wel ergens een monument dat door onbegrip, onachtzaamheid of desinteresse iets van zijn waarde verliest. Het is een proces dat amper opvalt omdat het zo sluipend is, zonder grote mediabelangstelling of protest. Het resultaat is echter hetzelfde: de monumenten zijn de verliezers, en ons erfgoed wordt er alleen maar kleiner door.

Onlangs viel het oog op de pui van het pand Schuttershofstraat 4, met de huisnaam *Demmeken*: een bekende gevel in traditionele bak- en zandsteenarchitectuur, en één van de weinige restanten van de vroegere bebouwing in de straat. Het pand werd dan ook terecht bij Besluit van de Vlaamse Executieve (21/01/1987) beschermd.

Al eeuwenlang was het arduinen deel van de gevelpui getooid met ijzeren traliewerk; onlangs bleek het echter plots verdwenen te zijn bij de recente reiniging van de gevel.

Waarom eigenlijk? Behoort het traliewerk van een gevel niet tot de gevel? Zijn tralies soms niet historisch genoeg?

Foto's Marc Hendrickx, 2008

Eindelijk opnieuw graven aan de burcht!

Dit berichtje is wellicht enkel nog relevant voor de AVBG-leden die niet in de Antwerpse binnenstad wonen, of niet veel rondlopen, of geen kranten lezen: vanaf nu loont het zeker de moeite om regelmatig even een wandeling te maken naar de Burchtgracht. Tijdens het bouwverlof kon namelijk eindelijk definitief gestart worden met de opgravingen aan het oude burchtgebied: hiermee wordt een droom van jaren werkelijkheid. Voor de kansen op de verwezenlijking van dit bijzonder belangrijk onderzoeksproject heeft de Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie- en Geschiedenis zich de afgelopen jaren immers meermaals ingezet, in nauwe samenwerking met de vzw DAK, die destijds gevestigd was in het stedelijke Badhuis en onder meer ijvert voor betaalbare woongelegenheden. Voor Antwerpen is dit beslist de Opgraving van de Eeuw!

Hoewel het weer bijzonder tegenslaat, is de belangstelling van de vele jonge (vrouwelijke) studenten archeologie hartverwarmend: uit alle Vlaamse universiteiten – Vrije Universiteit Brussel, Universiteit Gent en Katholieke Universiteit Leuven – reizen ze naar de Scheldestad om daar in regen en wind de meestal overstroomde en modderige werkputten in te trekken en dagen aandachtig te schrapen of zich bicepspijnen te schudden, blij met een scherfje of beentje, of verrukt een ingewikkelde veellagige stratigrafie en bakstenen in te tekenen.

Hiernaast: *opmetingen op de Badhuissite*
Onder: *na het uithozen van regenwater uit het dekzeil kan de aarden wal verder onderzocht worden* - Foto's Petra Maclot, 2008
Rechts, p. 19: *Tim Bellens en zijn ploeg op de site Plantinkaai* - Foto Wim Strecker, 2008-08-26

Het team van de u welbekende stadsarcheoloog Tim Bellens werkt voor dit onderzoek samen met de vakgroep Kunstwetenschappen en Archeologie van de VUB, meer bepaald met professor Dries Tys, die nota bene als jonge knaap nog zijn eerste archeologische schepjes deed in de sleuven van de Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek, waarvan hij zelfs nog ondervoorzitter is geweest! Met deze vorsers is ons verleden alvast in goede handen.

Er is de komende maanden activiteit op drie opgravingswerven tegelijk. Op de vrij kleine oppervlakte aan de Jordaenskaai tegen de zuidhoek van de Zakstraat wordt de aarden omwalling onderzocht. In hetzelfde bouwblok worden op de Badhuis-site tegenover het Vleeshuis de bouwsporen van de huizen geregistreerd die op de gedempte burchtgracht opgericht zijn, alvorens dieper gespeurd wordt langsheen de buitenkant van de forse burchtmuur. Ook aan de overkant van de Zakstraat worden eerst de keldervloeren ingemeten van de huizen die op de grachtvulling gezet waren vooraleer de grachtvulling zelf kan onderzocht worden. Die site dient aan de kant van de Jordaenskaai nog een beschoeiing te krijgen alvorens daar kan gestart worden met het gedeelte 'intra muros' (binnen de burchtmuur), waar mogelijk restanten zitten van de oudste bebouwing.

Overal zijn informatiepanelen geplaatst en op vrijdagnamiddagen zijn georganiseerde rondleidingen voorzien waarvoor een groeiende belangstelling bestaat. AVBG-ers: dit archeologisch Evenement van de Eeuw mag u beslist niet missen!

PETRA MACLOT

Verantwoordelijke uitgever: Marc Hendrickx, Kipdorp 37/21, 2000 Antwerpen